

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΚΑΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΑΙ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΝ
ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ ΚΡΙΤΗΣ, Ο ΕΚ ΔΗΜΗΤΣΑΝΗΣ*

ΥΠΟ

ΤΑΣΟΥ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Ἄλλ' ἔτι πλέον, οἱ ἀνεξιθρησκοὶ Ἐνετοὶ κατέχονται ἀπὸ μέγιστον φανατισμὸν ἐναντίον τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου, ὥστε δὲν ἤμποροῦν νὰ συγκρατήσουν τὰς ἐναντίον του ἐπιθέσεις εἰς πολιτισμένον ἐπίπεδον, κατὰ τὰς δῆθεν περιγραφὰς τῆς ἐν τῇ χερσονήσῳ καταστάσεως. Οὕτως, ὁ προνοητὴς Δομίνικος Γρίττης κατελόγιζεν εἰς τοὺς ἀτυχεῖς Πελοποννησίους ἱερεῖς τῆς ἐποχῆς του παχυλωτάτην ἀμάθειαν. Κατ' οὐδὲν διέφερον—λέγει—οὐτιδανῶν βοσκῶν, ἀσχολούμενοι μὲ τὰ οἰκεία συμφέροντα, σκάπτοντες τὰς γαίας καὶ ρυπαρῶς διαιτώμενοι, χωρὶς οὐδέποτε νὰ ὑψοῦνται πρὸς τὸ οὐράνιον αὐτῶν καθήκον. Διὰ τοῦτο ἐπρότεινε πρὸς τὴν Γαλιηνοτάτην Ἐνετικὴν Δημοκρατίαν, νὰ μεταθέσουν εἰς τὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου ἐπισκόπους παραδειγματίζοντας τὴν ἀρετὴν καὶ ἀγαθοεργίαν καὶ φωτίζοντας τὸν κλῆρον διὰ πάσης χριστιανικῆς παιδείας, ἀν δὲ εἰς τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ὑπῆρχεν ἐμπόδιον, ἐνόμιζεν ὁ Γρίττης ὅτι ἐνδεδειγμένον ἦτο νὰ ἐπιτάξουν ἐκείνους τοὺς ὀλίγους ἀρχιερεῖς ποὺ ἀπέμενον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ οἱ ὁποῖοι, μὲ περισσοτέραν ἐπαγροῦ πνησιν τῆς Ἐνετικῆς Ἐξουσίας, θὰ ἠδύναντο νὰ χειροτονοῦν ἱερεῖς ἱκανοὺς καὶ μορφωμένους¹. Θαυμάσιον δεῖγμα Ἐνετοφίλου ἀρχιερέως ἔχομεν τὸν Ἐπίσκοπον Ἐλους Νικόδημον τὸν Βαβατενῆν, ὅστις διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν Ἐνετῶν καταλαβῶν τὸν θρόνον, πολλὰ τὰ κολακευτικὰ δι' αὐτοὺς ἔγραφεν ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ τούτου καθιερωθέντος τῇ 1 Σβρίου 1700 κώδικος τῆς Ἐπισκοπῆς του. Ἐν πρώτοις τὸ ἔμπυχον τοῦτο Ἐνετικὸν ὄργανον ἀποτίει δόξαν τῷ Θεῷ «ὁποῦ διὰ μέσον τῆς τῶν Ἐνετῶν ἀριστοκρατείας ἐλευθέρωσεν ὀλόκληρον ταύτην τὴν περίφημον Πελοπόννησον...καὶ ἀρχησαν πάλιν νὰ βλαστάνουν ἢ ἀρειαιῖς καὶ μάστιγα ἢ εὐγένεια εἰς τὰς πολιτείας, ἢ τάξεις εἰς τὰς ἐκκλησίας, ἢ εὐλάβεια εἰς τὰ μοναστήρια...» καὶ περαιτέρω θαυμάζει ὅτι αἱ ἀξίαι δίδονται εἰς τοὺς ἀξίους, ἐπαινοῦνται τὰ καλὰ καὶ ψέγονται τὰ κακά...².

Ὁ δὲ Καρλίνης ἔγραφεν: ὅποιος ἐδοκίμασε τοὺς Γραικοὺς, εὐκόλως θὰ ἐννοήσῃ ὅτι εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν μήτε ψυχὴ, μήτε θρησκεία ἔχει τό-

*) Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σ. 351.

1. Βλ. τὴν ἐκθεσιν τοῦ Δομ. Γρίττης ἐν Ἑλληνικῇ μεταφράσει ὑπὸ *Π. Χιάτου*, ἐν τῷ «Φιλίστορι». Τόμ. Β' (1861), σελ. 227.

2. *N. A. Βέη*, Ἐκφρασις κώδικος Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας, ἐν τῷ «Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἐταιρ.», Τόμ. 5' (1901), σελ. 188.

σην βαρύτητα, ὄσσην τὸ συμφέρον¹. Οὐλιβεραὶ ἀληθῶς διαπιστώσεις εἰς βάρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας!

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς Πελοποννήσου κατηγορεῖται ἀπὸ τὸν Ἐνετὸν εὐπατρίδην ὅτι ἔσκαπτε τὴν γῆν, ὅτι δὲν εἶχεν ἐμφάνισιν καὶ ὅτι ἦτο ἀμαθέστατος. Ἄλλμονον ὅμως, αὐτὴ ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἢ μοῖρα τοῦ Ἑλληνος κληρικοῦ, νὰ πένεται, νὰ μὴ ἔχη πάντοτε ὠραίαν ἐμφάνισιν καὶ νὰ περιβάλλεται τὸ ράσον, περισσότερον κινούμενος ἀπὸ βαθεῖαν πίστιν πρὸς τὸ θεῖον, παρὰ ἀπὸ βαθείας γνώσεως τῆς οὐσίας του. Ὁμολογουμένως, ὡς πρὸς πάντα ταῦτα ὁ Ἑλληὴν κληρικὸς τῶν δούλων ἰδίᾳ χρόνων δὲν εἶχεν οὐδεμίαν σύγκρισιν πρὸς τὸν κληρικὸν τῆς δυτικῆς μάλιστα Ἐκκλησίας. Χωρὶς ὅμως νὰ ἐμφανίζεται κανεὶς ὡς ἀπολογητὴς τῆς φιλοχηματίας καὶ τῆς ἀμαθείας ἢ τῶν ἐν γένει προσόντων ἢ μειονεκτημάτων τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν τῆς περιόδου τῆς Ἐνετοκρατίας καὶ πρὸ αὐτῆς καὶ μετ' αὐτήν, δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀρνηθῆ ὅτι ἐν τῷ συνόλω του ὁ χειρῶναξ καὶ ἀμαθὴς καὶ ἀτημέλητος κληρὸς τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἐκεῖνος ποῦ ἐκράτησεν ὑψηλὰ τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἐθνικὰς σημαίας· ἔσκαπτε τὴν πατρίαν γῆν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐνοικίαζεν ὁ ξένος κατακτητὴς τῆς πατρίδος του καὶ συγχρόνως μὲ τὸ ἤχι ἀνὰ χεῖρας ἐφεγγεν εἰς τὸ σκότος, διὰ νὰ φωτίζωνται αἱ ἡμέραι τοῦ δουλεύοντος ἔθνους· εἶχε κακὴν δίαιταν καὶ ρυπαρὰν ἐμφάνισιν, διότι ὁ σημαντικῶς ἀραιωθείς πληθυσμὸς, ἐργαζόμενος διὰ λογαριασμὸν τοῦ κατακτητοῦ, δὲν εἶχε τὴν εὐχέρειαν νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀξιοπρεπῆ καὶ ἐπαρκῆ τὴν συντήρησιν τοῦ ἱερέως του. Ἄλλως τε οἱ Ἐνετοί, σκοπεύοντες ν' ἀπαγορεύσουν εἰς τοὺς Ἑλληνας κληρικοὺς τὴν ἀπόκτησιν κτημάτων καὶ ζητοῦντες νὰ δημεύσουν τὰ ἤδη ὑπάρχοντα, κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καρλίνῃ², δὲν ἐπεδίωκον ἄλλο τι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, παρὰ τὴν δι' ἣν διεμαρτύροντο ἀπαθλίωσιν τοῦ κλήρου.

Ἄλλ' ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς τῆς Πελοποννήσου, ὅταν ἔζη τόσον ζωηρῶς τὸ δρᾶμα τῆς ξενικῆς ὑποδουλώσεως τῆς πατρίδος του καὶ ἐφ' ὅσον δὲν τοῦ ἔλειπεν ἡ καθολικὴ πίστις πρὸς τὸν Θεὸν δημιουργὸν καὶ κυβερνήτην παντὸς τοῦ κόσμου, δὲν εἶχε τόσην ἀνάγκην Καθολικῆς χριστιανικῆς παιδείας, καθὼς ἐπρότεινεν ὁ Γρίττης, διότι αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ προσόντα του ἦσαν ἀρκετὰ εἰς τὸ νὰ ἠμπορῆ ν' ἀνθίσταται εἰς τὰ ἐκπολιτιστικὰ σχέδια ποῦ διαρκῶς ἐμχανεύετο ὁ ἀριστοκράτης Εὐρωπαῖος κατακτητὴς, ποῦ ἤλθεν εἰς Πελοπόννησον «νὰ ἐπιδείξῃ πατρικὸν ἔλεος καὶ νὰ εὐλογῆ τὴν εὐτυχίαν τοῦ λαοῦ ποῦ ἀπηλλάγη τοῦ καταθλιπτικοῦ ζυγοῦ τῶν—μὴ Εὐρωπαίων—Ὀθωμανῶν»³.

1. Ἰω. Ν. Σταματέλου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 472.

2. Ἰω. Ν. Σταματέλου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 475.

3. Σπ. Π. Λάμπρου, Τὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας καὶ ἡ περὶ Πελοποννήσου ἐκθεσις τοῦ Μαρίνου Μιαιέλ, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 183.

Ἴδου διατι τόσοσ πολὺ ἐνδιεφέροντο καὶ τόσοσ ἐπιμόνωσ εἰργάζοντο ν' ἀποσπάσουσ τὰσ ἐν Πελοποννήσῳ Ἐκκλησίασ ἀπὸ τὴν ἀγκάλην τοῦ Οἰκουμένικοῦ Θερόνου, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι θὰ μεταφυτεύουσ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν εἰσ τὴν καθυστερημένην χειρόνησον.

Βεβαίωσ, ὑπὸ τὴν Ἐνετικὴν κατοχὴν, ἡ Πελοπόννησος εἶδε καλύτερασ ἡμέρασ ἀπὸ τὴν πρώτην Τουρκοκρατίαν καὶ ὁ πληθυσμὸσ τῆσ χώρασ ἠϋξήθη διὰ μετακινήσεωσ Ἑλλήνων καὶ ξένων, ἐνῶ εἶχεν ἐπικινδύνωσ μειωθῆ¹. Ἴσωσ, κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ ἀοιδίμου Σπ. Λάμπρου, ἐκ τῶν εἰσπραττομέ-
 ὑπερπεντακοσίων ἐνετικῶν ραλιῶν (π.χ. κατὰ τὸ 1710) ἐξ ἐτησίων φορολο-
 γιῶν ἐν Πελοποννήσῳ, τὸ ἥμισυ ποσὸν νὰ ἐδαπανᾶτο ὑπὲρ αὐτῆσ τῆσ χώρασ²
 καὶ ἐπομένωσ ἡ Ἐνετικὴ διοίκησις ν' ἀπέβη διὰ τὴν χώραν εὐεργετικὴ.
 Ἄλλὰ τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα δὲν ὑπῆρξαν ἀντικειμενικὸσ σκοπὸσ
 τῆσ Ἐνετικῆσ διοικήσεωσ, ἀλλ' εὐτυχεῖσ συμπτώσεισ μιᾶσ ἐντατικῆσ ἐκμε-
 ταλλεύσεωσ τῆσ χώρασ ἀπὸ πάσῃσ πλευρᾶσ καὶ μάλιστα μέσα ἀπωτέρων ἐπι-
 διώξεωσ, δι' ἃσ συνέφερε νὰ δαπανῶνται πολλάκισ ποσὰ τεράστια, ὑπερβαί-
 νοντα κατὰ πολὺ τὰσ ἐκ φορολογιῶν εἰσπράξεισ, ὡσ συνέβη ἐπ' ἐσχάτων,
 κατὰ τὴν βελτιωμένην τακτικὴν τῶν Ἰταλῶν ἐν Δωδεκανήσῳ καὶ Ἀλβανί-
 α, ἔνθα διεκηρύσσετο ὅτι διεδίδετο ὁ εὐρωπαϊκὸσ πολιτισμὸσ.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν ἀγαθῶν ποὺ προέκυψαν ἐκ τῶν Ἐνετι-
 κῶν προσπαθειῶν ἐν Πελοποννήσῳ, πλὴν τῆσ γενικῆσ βελτιώσεωσ τῶν Ἐκ-
 κλησιαστικῶν πραγμάτων, ὁ Ranke τονίζει ἀφ' ἑνὸσ τὴν καλὴν διαχείρισιν
 τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσδημάτων³, πρὸσ ὄφελοσ βεβαίωσ τῶν κατακτητῶν
 ὅπερ θὰ ἦτο μωρία ν' ἀμφισβητήση τις, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν χρησιμοποίησιν
 χρυσῶν ἢ ἀργυρῶν σκευῶν, ἀντὶ ξυλίνων καὶ κασσιτερίνων τοιούτων. Τὴν
 ἀκριβῆ ἔννοιαν ὅμωσ τῶν τελευταίων τούτων ὀφελειῶν δυσκόλωσ δύναται
 τις ν' ἀντιληφθῆ χωρὶσ συγκεκριμένον παράδειγμα, διότι θὰ ἦτο ἀπαραι-
 τητον καὶ ἐνδιαφέρον νὰ γνωρίζωμεν, ποῖον ξύλινον π.χ. σκεῦοσ, ἐν τῇ
 Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ χρησιμοποιοῦμενον, ἀντικατεστάθη ἀπὸ χρυσοῦν ἢ
 ἀργυροῦν, διὰ τῆσ καλοπροαιρέτου ἐπιδράσεωσ τῶν Ἐνετῶν. Ὅσον διὰ τὴν
 ἐπιβληθεῖσαν κοσμίαν στολὴν τοῦ κλήρου, θὰ εἶχε νὰ παρατηρήση τις ὅτι,
 δὲν νοεῖται βεβαίωσ παρὰ ἡ κατὰ τὴν λειτουργίαν στολὴ τῶν κληρικῶν, ἡ
 ὁποία εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν τόσοσ μεγαλοπρεπῆσ, ὥστε καὶ
 οἱ καθολικοὶ ἐπεθύμουν νὰ ἐμφανίζη ἡ λατρεία ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ
 τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆσ Ἀνατολικῆσ⁴. Ἐπομένωσ πλανᾶται ὁ Ranke,

1. Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνουσ, τόμ. Ε', μέρ. II, ἐν Ἀθήναισ 1925, ἐκδ. ε' μετὰ βελτιώσεωσ ὑπὸ Π. Καρολίδου, σελ. 59.

2. Σπ. Π. Λάμπρου, Τὰ ἀρχεῖα τῆσ Βενετίας καὶ ἡ περὶ Πελοποννήσου ἐκθε-
 σις του Μαρίνου Μικιέλ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 196.

3. Πρβλ. ἄνωτέρω, σελ. 11.

4. Ἐκθεσις Ἀρχιεπισκόπου Καρλίνη, πηγὴ ἄνωτέρα πάσῃσ ἄλλῃσ, διότι ὁμιλεῖ
 ἀνώτατοσ καθολικὸσ κληρικὸσ, εἰσηγούμενοσ ὡσ μέσοσ ἐπικρατήσεωσ τῆσ Δυτικῆσ

παρασυρόμενος από τους Ένετους προνοητάς να νομίζει ότι ή ανύπαρκτος πομπή εν τῇ λειτουργίᾳ τῶν καθολικῶν εἴλκυσε πολλοὺς Ἑλληνας πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ μάλιστα ὅτι πρὸς αὐτὴν ἤρχισαν ν' ἀμιλῶνται αἱ Ἑλληνικαί¹.

Περαιτέρω ἐπροτάθησαν ἢ ἐφηρμόσθησαν καὶ ἄλλα συμπληρωματικὰ μέτρα, πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν Πελοποννήσῳ. Οὕτως, εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων ἐπρεπε νὰ εἶναι ἐνεργὸς πάντοτε ἡ ἀνάμιξις τῆς Ἑνετικῆς ἐξουσίας. Δὲν ἦτο νοητόν, οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ τόπου ποὺ ἀνήκεν εἰς τὴν Ἑνετικὴν Δημοκρατίαν, νὰ ἐκλέγωνται ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, τελοῦν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Τούρκου Σουλτάνου², καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα πολλοὶ Ἐπίσκοποι ἦσαν ἄξιοι ἐλέγχου καὶ οἱ κατακτηταὶ εἶχον ὄλην τὴν εὐχέρειαν νὰ τοὺς ἀντικαταστήσουν ἐν ἀνάγκῃ μὲ ἀφωσιωμένους Ἑπτανησίους³. Τὸ προνόμιον λοιπὸν τῆς ἐκλογῆς, καὶ αὐτῆς τῆς χειροτονίας κατὰ τινὰς περισσότερον ριζοσπαστικὰς ἀντιλήψεις⁴, ἀνήκεν εἰς τὴν Ἑνετικὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἐπρεπε μετὰ προσοχῆς καὶ περισκέψεως ν' ἀσκήται, ὥστε ν' ἀποκλεισθοῦν οἱ Ῥωμαῖοι κληρικοὶ οἱ ἐπαγγελλόμενοι τὸν λατινισμὸν, εἰς τὴν πραγματικότητα δὲ ὑποκριτικῶς καὶ συμφεροντολογικῶς ἐπιδιώκοντες τὰ ὀφρῖμα καὶ ἐν τέλει ἀποδεικνυόμενοι ἐπίβουλοι καὶ προβατόσχημοι λύκοι, κατὰ τὰς ὡμὰς καὶ χαρακτηριστικὰς φράσεις τοῦ καθολικοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καρλίνη⁵. Οἱ δὲ Ἐπίσκοποι, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἰδίου τούτου καθολικοῦ ἀρχιερέως, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ζητήσουν μόνοι νὰ χειραφετηθοῦν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον, ὅχι διότι θὰ ἠῤῥαριστοῦντο εἰς τὴν τοιαύτην ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸν Πατριαρχὴν των, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐλευθερώσουν τὴν περιουσίαν των ἀπὸ τὸ βάρος⁶.

Ἄλλ' ἔτι πέραν τούτων οἱ Ἑνετοὶ θέλουν νὰ ἔχη ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὁ πρίγκηψ τὸ *jus patronato*⁷, δηλ. τὸ δικαίωμα τῆς ἐπεμβάσεως κυριαρχικὸν ἐπὶ παντὸς ζητήματος. Οὕτω θὰ ἦτο ἐπιβεβλημένος ὁ ἔλεγχος ἐπὶ τῶν εισοδημάτων τῶν Ἐκκλησιῶν, διὰ τοῦ συστήματος τῶν ἐνώπιον τῶν ἡγεμόνων λογοδοτούντων Ἐπιτρόπων, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ ἐπ' αὐτῶν φορολογία⁸. Πέραν τῶν μέτρων τούτων οἱ Ἑνετοὶ δὲ παρέλει-

¹ Ἐκκλησίας τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κάλλους αὐτῆς τοῦλάχιστον εἰς τὸν βαθμὸν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν. Βλ. *Ἰω. Ν. Σταματέλου*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 472. Πρβλ. ἄνωτέρω, σελ. 8.

1. R a n k e — *Καλλιγᾶ*, ἐνθ' ἄνωτ., «Ἐρραμιστής», Β' 856, «Πανδώρα» ΙΓ' 27.

2. R a n k e — *Καλλιγᾶ*, ἐνθ' ἄνωτ., «Ἐρραμιστής», Τόμ. Β' 854, «Πανδώρα», Τόμ. ΙΓ' 26.

3. Σπ. Π. *Λάμπρου*, Ἡ περὶ Πελοποννήσου ἔκθεσις τοῦ Βενετοῦ προνοητοῦ Κορνέο, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 286.

4. R a n k e — *Καλλιγᾶ*, ἐνθ' ἄνωτ., «Ἐρραμιστής» Β' 854, «Πανδώρα» ΙΓ' 26.

5. *Ἰωάν. Ν. Σταματέλου*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 469.

6. *Αὐτόθι*, σελ. 469.

7. Σπ. *Δεβιάζη*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 613. — *Ἰω. Σταματέλου*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 469.

8. Πρβλ. ἄνωτέρω, σελ. 14.

ψαν καὶ ἄλλο ἀντιθησκευτικὸν μέτρον νὰ διανοηθοῦν, τὴν ἀπαγόρευσιν οἰκοδομήσεως νέων ναῶν ὑπὸ τῶν Γραικῶν, ἀφοῦ καὶ οἱ ὑπάρχοντες ἐθεωρήθησαν πολλοὶ καὶ ἀνεξετήτεο τρόπος νὰ κρημνισθοῦν μερικοί, ὄχι ὅλγοι¹. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη συστηματικώτερον χαρακτηῖρα ἔλαβε βραδύτερον κατὰ τὴν δευτέραν Τουρκοκρατίαν.

Παρ' ὅλα τὰ ἀνωτέρω ὅμως, αἱ εὐγενεῖς αὐταὶ σκέψεις τῶν Ἑνετῶν ἀρχόντων εἰς τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν των δὲν κατωρθώθη ν' ἀποδώσουν σπουδαῖα ἀποτελέσματα πρὸς ὄφελος τῶν Ἑνετῶν, ἢ δὲ ζημία εἰς βάρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε μικρὰ καὶ παροδική. Διότι καὶ ὁ πνευματικὸς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον δεσμὸς τῶν Ἐκκλησιῶν Πελοποννήσου δὲν ἐχαλαρώθη αἰσθητῶς καὶ ἐπὶ πολὺ, καὶ ὁ μόνιμος Ἐξαρχος τοῦ πατριαρχίου μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν οὐδέποτε ἔπαυσεν ἀποστέλλων τὰ ἐτήσια ἐκ φιλοτίμων πατριαρχικὰ δικαιώματα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὄχι τόσον διὰ τὸν φόβον τοῦ ἀφορισμοῦ², οὔτε διότι οἱ καταβάλλοντες πιστοὶ ἐξηγόραζον πᾶσαν ἄδειαν, ἢ ἐπετύγχανον τὴν ἐπιείκειαν τῶν ἐξομολογητῶν, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἑνετὸς προνοητῆς Ἀγγελος Ἐμος³, μεταγράφων ἐν τῇ ἐκθέσει του γνωστὰς συνηθείας τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅσον διότι οὐδέποτε ἐξέλιπεν ἡ βαθυτέρα καθολικὴ πίστις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν μεγίστην τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου θερησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν ἀποστολήν. Ἄλλως τε, παρὰ τὰς ἀπαγορεύσεις τῆς Ἑνετικῆς ἐξουσίας, ὅταν κατὰ τὸ 1701 περιηγήθη τὴν Πελοπόννησον ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μελέτιος ὡς Πατριαρχικὸς Ἐξαρχος, αὐτοὶ οἱ Ἑνετοὶ ἡγεμόνες τοῦ Μορέως, ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἐνδομύχους προθέσεις των, τιμητικῶς τὸν συνέτρεξαν εἰς τὸ ἔργον του πρὸς εἰσπραξίν των φιλοτίμων καὶ παρὰ τοὺς ἀσθενεῖς ἐνδοιασμοὺς φιλοχρημάτων τινῶν ἀρχιερέων⁴.

Καθ' οὓς χρόνους ἡ Πελοπόννησος ἐκρατεῖτο ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς, ὑφίσταντο ἐκεῖ ἕξ μητροπόλεις καὶ δέκα τρεῖς ὑπ' αὐτὰς τελοῦσαι ἐπισκοπαί. Ὁ προνοητῆς Φραγκίσκος Γριμάνης ἀριθμεῖ 158 μοναστήρια, μὲ 1367 τροφίμους μοναχοὺς. Ἀπὸ τὰ 158 μοναστήρια, τὰ 94 ἦσαν ἐνοριακὰ τῶν κατὰ τόπους ἀρχιερέων, 26 σταυροπηγιακὰ, 24 μετόγια μακρινῶν μεγάλων μονῶν καὶ 14 jus patronati⁵. Αἱ μητροπόλεις ἦσαν: Κορίνθου, Παλαιῶν

1. Ἰω. Σταματίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 474—475.

2. R a n k e—Καλλιγᾶ, ἐνθ' ἄνωτ., «Ἐρανιστής» Β' 854, «Πανδώρα» ΙΓ' 26.

3. Σπ. Π. Λάμπρου, Ἐκθέσεις τῶν Βενετῶν προνοητῶν τῆς Πελοποννήσου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 698.—Περ. Γ. Ζαζλέντη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 14.—R a n k e—Καλλιγᾶ, ἐνθ' ἄνωτ., «Ἐρανιστής», Β' 854, «Πανδώρα», ΙΓ' 26 ὑποσ. 1.

4. Μελετίου μητροπολίτου Ἀθηνῶν (τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων), Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα, Τόμ. Α', Ἑνετίησι αφική (παρὰ Νικ. Γλυκεῖ), σελ. ζ' (ἐν τῷ προλόγῳ, ἐνθα ἐκτίθενται τὰ τοῦ βίου τοῦ συγγραφέως). Πρβλ. β' ἐκδ. ὑπὸ Ἀνθίμου Γαζή, Τόμ. Α', ἐν Βενετίᾳ 1807, σελ. ιε'.

5. Σπ. Π. Λάμπρου, Ἐκθέσεις τῶν Βενετῶν προνοητῶν τῆς Πελοποννήσου,

Πατρῶν, Λακεδαιμονίας, Μονεμβασίας, Χριστιανουπόλεως, Ἄργους και Ναυπλίας. Ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Λακεδαιμονίας ὑπέκειντο Ἐπισκοπαὶ τρεῖς, Ἀμυκλῶν, Βορσθῆνης, Καρϋουπόλεως¹. Ἡ ἐπαρχία τοῦ θρωλικοῦ Μυστρᾶ, τμήματος τοῦ νομοῦ Μονεμβασίας, περιεῖχε 159 κατοικημένας κάμιας, 20 ἐξολοθρευθεῖσας, 20 μοναστήρια, 5928 οἰκογενείας, 22609 ψυχάς². Μεταξὺ τῶν κομῶν τῆς περιφερείας (territorio) Μυζηθρᾶ περιλαμβάνοντο και τὰ ἐδάφη Χρύσαφας και Ἐλούς³.

III

Τὸν πεπαιδευμένον μητροπολίτην και ἕξοχον ἐκκλησιαστικὸν ρήτορα Θεοδώρητον τὸν Κριτὴν διεδέχθη, ὡς εἶδομεν⁴, διαρκούντος Ἰωσφ τοῦ ἔτους 1674, μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Κύριλλος, τοῦτον δὲ Γεννάδιος, ὃν ὁ Ἀνανίας⁵ σημειοῖ ἕκτον, εὐθύς μετὰ τὸν Θεοδώρητον, ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ ἱστορικῷ καταλόγῳ, παραλείπων ἐντελῶς τὸν Κύριλλον, ὅπερ σημαίνει ὅτι και ὁ τελευταῖος οὗτος ἐπὶ βραχὺ προέστη τοῦ ἐν Μυστρᾶ θρόνου, ἢ περὶ αὐτοῦ οὐδεμίαν εἶχε πληροφορίαν ὁ ἐθνομάρτυς Ἀνανίας.

Ὁ ἐν λόγῳ Γεννάδιος δὲν γνωρίζομεν πότε ἐξελέγη ἀκριβῶς Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας, ὡς φαίνεται ὁμως ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐν αὐτῇ ἱεραρχῆς κατὰ τὴν Ἑνετικὴν ἐν Πελοποννήσῳ κατοχήν, διὰ ψήφων κανονικῶν βεβαίως ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου ἐκλεγείς, ἀλλὰ και πεισιμόνωος ὑπὸ τῶν κατακτητῶν ὑποστηριζόμενος, ὥστε εἰς τὰς πατριαρχικὰς νεύσεις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς μητροπόλεως περὶ ἀποκηρύξεώς του, νὰ μὴ δίδεται ἐκ Μυστρᾶ ἀπάντησις⁶.

ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 465. — Ranké—Καλλιγᾶ, ἐνθ' ἄνωτ., «Ἐρανιστής» Β' 854 ὑποσ. 2. «Πανδώρα» ΙΓ' 26 ὑποσ. 2.

1. Τὸ πρᾶγμα, πλὴν ἄλλων πηγῶν, γνωρίζομεν ἀπὸ σημειώμα ἐκ χειρογράφου κώδικος ΙΖ' αἰῶνος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς. βλ. Σπ. Λάμπρου, ἐν «Νέφ Ἑλληνομνήμονι», Τόμ. Γ' (1906), σελ. 118. Πρβλ. και Περ. Γ. Ζερλέντην, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 22. Περὶ τὰς λοιπὰς μητροπόλεις και ἐπισκοπὰς δὲν γίνεται λόγος ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐργασίᾳ, ἣτις ἀποτελεῖ ἀπόσπασμα εὐρυτέρου μελετήματος περὶ τῆς μητροπόλεως Λακεδαιμονίας. Σχετικὰ εἶναι τὰ προτρέξαντα σημειώματα τοῦ συναδέλφου Γ. Α. Σταμίρη, Μητροπολίται Λακεδαιμονίας κατὰ τὰ ἔτη 1674—1720, ἐν τοῖς «Σπαρτιατικοῖς Χρονικοῖς», Ἔτ. Ε' (1941)42, φ. 53—55, σελ. 43—44 και Ἔτ. ΣΤ' (1942)43, φ. 56, σελ. 50—60.

2. Ranké—Καλλιγᾶ, ἐνθ' ἄνωτ., «Ἐρανιστής» Β' 869, «Πανδώρα» ΙΓ' 34.

3. Antonio Pacifico, Breve Descrizione Corografica del Peloponneso, Venezia 1704 σελ. 132.

4. Πρβλ. ἄνωτέρω, σελ. 600.

5. J. Buchon, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. LXXX.—Πρβλ. Μαλαίου Γαλανοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 159.

6. Ranké—Καλλιγᾶ, ἐνθ' ἄνωτ., ἐν τῷ «Ἐρανιστῆ», Ἔτ. Β' σελ. 856 και ἐν «Πανδώρα», Τόμ. ΙΓ' (1862)63, σελ. 27α.

Κατ' Ἰανουάριον τοῦ ἔτους 1681, ὁ Γεννάδιος ὡς κυρίαρχος μητροπολίτης ἐπισκέπτεται τὴν Δημητσάναν, τῆς ὁποίας ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους σχολάζει, οὕσα συνηνωμένη μετὰ τῆς μητροπόλεως Λακεδαιμονίας¹. Ἐν χαρτῷ χειρογράφῳ κώδικι τῆς Δημοσίας Βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς Δημητσάνης², γεγραμμένῳ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, περιέχοντι δὲ μηναῖον Ἀπριλίου—Μαΐου, ἀναγινώσκομεν ἐπὶ τῆς ξυλίνης πινακίδος τῆς σταχώσεως ἑλληπῆ ἐνθύμησιν, ἀναφερομένην πιθανώτατα εἰς τὸν ἡμέτερον Γεννάδιον, ἔχουσαν δὲ οὕτω: ἦς τους αχπα (=1681) ἔρ θ* ὁ πανι/ερό τα τὸς κυρ γενά διος ἐν μι/μι Ιουναρίου ης της...

Ὁ αὐτὸς Γεννάδιος κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1683, ἐν Στεμνίτση τῆς Γορτυνίας εὐρισκόμενος ἐπιβεβαιοῖ μαρτυρίαν ἀφιερώσεως ἀμπέλου εἰς τὴν ἐν Γορτυνίᾳ μονὴν Τιμίου Προδρόμου ὑπὸ τινος γυναικὸς Κάντως καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς Ἀστέρας. Τὸ αὐτόγραφον τοῦτο γράμμα τοῦ μητροπολίτου Λακεδαιμονίας Γενναδίου, ὅπερ σὺν τοῖς ἄλλοις παρέχει ἡμῖν καὶ τὸ μέτρον τῶν γραμματικῶν τοῦ μητροπολίτου γνώσεως, εὐρίσκεται συνεσταχωμένον ἐν τῷ κτιτορικῷ κώδικι τῆς εἰρημένης μονῆς Προδρόμου (Φ. 132α), ἐκδιδόμεν δὲ ὡς ἀκολούθως³:

† Προκαθημένης τῆς ἡμῶν ταπεινότητος εἰς χῶραν λεγόμενη Στεμνή-
τζαν· συνεδριαζόντων αὐτῆς ἐκεῖθεν· κ(αι) γερόντων· κ(αι) λοιπῶν πολλῶν
χριστιανῶν προσῆλθαν ὅλοι τους μεθ' ὄρκου· εἶπαν καὶ ἐβεβαίωσαν ὅτι περ
μέλλοντες ὑπογράψαι· ὅτι ἡ Κάντο λεγόμενη ἡμῶν δὲ κ(αι) ἡ θυγάτηρ αὐ-

1: Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 3.

2. Τάκη Ταχιμοῦ, (=Τάσου Γριτσοπούλου), Ἡ Βιβλιοθήκη Δημητσάνης, ἐν Τριπόλει 1939. Κατάλογον τῆς συλλογῆς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς προκειμένης Βιβλιοθήκης ἔχει ἀναγγεῖλαι πρὸ τεσσαρακονταετίας ὁ πανεπιστημιακὸς ἡμῶν καθηγητὴς κ. Νίκος Α. Βέης, μὴ πραγματοποιήσας εἰσέτι τὴν ἐκδοσιν. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τούτου θέματος ἐργαζόμεθα καὶ ἡμεῖς, μέλλοντες νὰ παρουσιάσωμεν τύπους τὸν κατάλογον τῶν χειρογράφων τῆς συλλογῆς ταύτης, πλουτισθείσης ἐν τῷ μεταξὺ καὶ διὰ χειρογράφων ἄλλοθεν εἰσαχθέντων.

3. Τὸ γράμμα ἐξεδόθη ἤδη ὑπὸ τοῦ συναδέλφου Γ. Α. Σταμίρη, Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας κατὰ τὰ ἔτη 1674—1720, ἐν τοῖς «Σπασιατικοῖς Χρονικοῖς», Ἔτ. Ε' (1941/42), φ. 56 (Μάρτ. 1942), σελ. 60. Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐκδοσιν παρατηροῦνται παρανοργώσεις, παρατοπισμοὶ καὶ παραλείψεις τινές. Ἐν στ. 8: Παναγιώτου ἱερέως, ἐξεδόθη: Παναγιώτης ἱερέως. Ἐν στ. 16: δήλοισιν καὶ βεβαίωσιν, ἐξεδόθη: δήλοισιν καὶ ἀσφάλειαν. Ἐν στ. 18: † (ὁ ταπ]υν(ὸς) μ(η)τροπολί(τ)ης) Λακεδαιμονί(ας) Γεννάδιος· ἐξεδόθη: † []ανος μ(η)τροπολί(τ)ης) λακεδαιμον(ς)...μ.ος. Ὁ συντάκτης τοῦ ἐγγράφου φαίνεται ἀρκούντως ἐγγράμματος, δὲν εἶναι δυνατόν δὲ νὰ γράφῃ: συνεδριαζόντων, αὐτῆς, λοιπὸν πολλῶν, διακελεύουσι κλπ., ἀλλὰ προφανῶς πρόκειται περὶ παρεξηγημένης ταχυγραφίας. Ἐν τῇ κατωτέρῳ ἐκδόσει ἐτηρήθη σεβασμὸς πρὸς τὸ χειρόγραφον· ἐντὸς παρενθέσεων ἀνεπτύχθησαν αἱ συντομογραφίαι, ἐντὸς ὀρθογωνίων ἀγκυλῶν συμπληρώθησαν τὰ χάσματα τοῦ ἐγγράφου. Τὰ ἀρχικὰ τῶν κυρίων ὀνομάτων ἐγράφησαν κεφαλαῖα.

τῆς· Ἄστέρος· στον θανατοντους εκαμαν διαθηκην κ(αι) ἀφιέρωσαν ὑπὲρ ψυχικήτους σωτηρι(ας)· ἓνα ἀμπέλιον ὁποῦ εἶναι κίμενο λεγόμενον Καστανεαίς· ἐξειδίας αὐτῶν προεραίσεως· ἀφιέρωσαν αὐτὸ τὸ ἀμπέλιον· στὴν σεβασμίαν μονὴν τοῦ Προδρόμου γάμνημόνευονται παντοτινῶς· κ(αι) ἔγραψαν στὴν πρόθεσιν· ὀνόματα τέσσερα· =Παναγιώτου ἱερέως· Μαυρουιδῆ· Κάντους· ὁμοῦ κ(αι) Ἄστερους ὡς εἶναι σύνηθες τῆς ἐκκλησι(ας) μας· τοῦ Χριστοῦ· κ(αι) οὕτως ἐβεβαίωσαμεν τὴν μαρτυρίαν τῶν ὑποκατωθεν μελλόντων ὑπογράψαι· κ(αι) ὡς οἱ θεοὶ καὶ ἱεροὶ νόμοι· διακελεύουσι· ὅτι ὅσα πράγματα· βάλει εἰς ἐκκλησίαν ἢ εἰς μοναστήρη· εἰς Θεὸν εἶναι δωσμένα· κ(αι) εἶναι ἀνεύγαλτα καὶ ἀσάλευτα εἰς τὸν αἰῶνα· κ(αι) ὅποιος τολμήσῃ γὰ τὰ εὐγάλη ἐκείθεν, ὁποῦ ἀφιέρωθήσαν κατὰ νόμους ἔστω ἀφορισμένος κ(αι) ἀσυγχώρητος· ὡς ἱερώσουλός· ὁμοῦ καὶ ἔξω τῆς Χ(ριστο)ῦ ἐκκλησίας ὅθεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου δήλοισιν καὶ βεβαίωσιν ἔγ[ραφα τὸ] παρὸν ἐνέτει ἀχγυ Νοεμβρίου - εἰς χώραν Στεμνήτζαν.

† [ὁ ταπ]υν(ὸς) μ(η)τροπολι(ης) Λακεδαιμονι(ας) Γεννάδιος βεβαίω.

† Παναγιότης Χαροκόπος μαρτηρο † πα^{πα}κηκονόμος μαρτηρὸ

† Παναγιότης Κοσουλῆς † Ἀλεβιζὸς Καβελάρης † πα(πα) Γερμανός(;)μαρτηρο

† Κόστας Χασπαρης μαρτηρο

† Τρηταφηλὸς μαρτηρο † Παναγιότης Χα[σ]πα-

ρης μαρτηρο

† πα^{πα}παναγιώτης Μουρμού[ρης]

† Μαβραηδῆς Ψομας μαρτηρο

† Παπαθανασίς Κουντούρης (;) μαρτηρο.

Ἄξια παρατηρήσεως ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἐγγράφῳ εἶναι τὰ ἀκόλουθα. Ἐν πρώτοις ἡ κόμη Στεμνίτσα ὀνομάζεται χ ὄ ρ α καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι καινοφανές, διότι ἀπαντᾷ καὶ ἀλλαχοῦ εἰς πλείστα ἐγγράφα τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀνεξαρκῆτως πρὸς τὴν φαιδρὰν ὄψιν τοῦ φαινομένου, καθ' ἣν οἱ Στεμνιτσιῶται συνήθιζον νὰ ἐπιγράφουν τὰς εἰς βασιλεύουσαν ἀποστελλόμενας ἐπιστολάς, πρὸς συμπολίτας τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένους: ἀπὸ χώραν Στεμνήτσαν, εἰς χωρίον Κωνσταντινούπολιν!, ἀπὸ ὑπερβάλλουσαν δηλ. κενοδοξίαν καὶ ὑπερεκτίμησιν τῆς ἀξίας τῆς ἰδιαιτέρας τῶν πατρίδος, ἐνυπάρχει εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν: χώρα Στεμνήτζα, βαθυτέρα τις σημασία, πηγάζουσα ἐκ τῆς γνωστῆς περιοπῆς εἰς ἣν εἶχεν ἀνέλθει ἡ κόμη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, κυρίως ἔνεκα τῆς εὐημερίας τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῆ προόδου τῶν ξενιτεμένων τέκνων της, τῶν ἐγκατεσπαρμένων εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, ὁπόθεν ὕλικῶς συνέτρεχον τὴν γενέτειραν. Ἰδίως ἡ εὐρύτητα ὑπὸ τῶν Στεμνιτσιωτῶν ἀσκουμένη χρυσοχοΐα, μετὰ τῶν συναφῶν τεχνῶν, καὶ τὸ συνεπέλα τῶν μυστικῶν τῶν τοιούτων ἐπαγγελμάτων ἀναπτυχθὲν γλωσσικὸν ἰδίωμα τῶν Στεμνιτσιωτῶν, κατέστησε καὶ τὴν μι-

κράν κόμην καὶ τοὺς Στεμνιτσιώτας πασιγνώστους ἀνὰ τὴν ὑφήλιον ¹.

Εἰς πλείονα τοῦ ἐνὸς ὀνόματα τῶν ὑπογεγραμμένων μαρτύρων ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἐγγράφῳ συναντῶμεν τὸ βαπτιστικόν. Μαυραϊδῆς ἢ κατ' ἄλλον τύπον Μαυρου(ι)δῆς. Τὸ Ἑλληνικὸν τοῦτο ὄνομα, ὅπερ σημαίνει: μαῦρος ὡς πρὸς τὸ ἰδεῖ(ν), ἐντυχὸν ὡς βαπτιστικὸν παρὰ τῷ γνωστῷ ἐκ Στεμνίτισης Μαυραϊδῆ Φαρμάκῃ, τῷ κατόπιν ἐξισλαμισμοῦ Πασᾶ γενομένῳ (ΙΖ' αἰών), ἀπέβη λίαν εὐχρηστον ἐν Στεμνίτιση καὶ ὀλοκλήρῳ τῇ περιοχῇ ².

Ὡς πρὸς τὴν ὑπογραφήν τοῦ βεβαιούντος τὸ ἐγγράφον μητροπολίτου Γενναδίου, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τοῦ ἐγγράφου ὑπετέθη ὅτι πιθανὸν νὰ εἶναι ὄνομα Κυπριανός ³. Μετ' οὐ πολὺ ὁμοῦς ἐξεφράσθη ἡ εἰκασία ὅτι ἴσως πρόκειται περὶ ὀνόματος λήγοντος εἰς —τριος, οἶον Δημήτριος ⁴.

1. Περὶ τῆς κόμης ταύτης, ἥτις σήμερον Ὑψὸς μετωνομάσθη, ἔχομεν ἐνδιαφέρον πόνημα φιλοτίμου νέου τέκνου αὐτῆς: Γ. Α. Ἀνδραιοπούλου, Ἱστορικαὶ σημειώσεις Στεμνίτισης, [ἐν Ἀθήναις 1930], σελ. 79 καὶ σποράδην. Συναφῆς ἐργασία εἶναι καὶ ἡ συνοπτικὴ μικρὰ ἐκδοσις: Ἀθ. Παπαχριστοπούλου, Τρικολωνικά, ἐν Ἀθήναις 1889, μετὰ γλωσσαρίου ἐν τέλει περὶ τοῦ συνθηματικοῦ ἰδιώματος τῆς Στεμνίτισης. Ἡ ἱστορικὴ πρωτεύουσα τοῦ τ. δήμου Τρικολώνων εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς περιέχει ἐνδιαφέροντα μεταβυζαντινὰ μνημεῖα, ἕνεκα τῶν ὁποίων μικρὸς Μουσεῖος ἀποκαλεῖται. Περὶ τινῶν τούτων ἔγραψεν ὀλίγα τινὰ ὁ μακαρίτης Ἄρ. Ζάχος, παρασκευάζομεν δὲ καὶ ἡμεῖς ἰδίαν μελέτην, μετὰ συγχρόνου ἐκδόσεως χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν.

2. Ἐν πρώτοις περὶ τοῦ Μαυραϊδῆ Πασᾶ ἐνδιαφέροντά τινα ἐσημειώθησαν ὑπὸ Γ. Γ. Καρβέλα, Ἐπιφανεῖς Γορτύνιοι ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν τῷ «Γορτυνιακῷ Ἡμερολογίῳ», τεύχ. Γ' (1948), σελ. 6—7, δύνανται δὲ νὰ γραφοῦν καὶ ἄλλα. Ὡς πρὸς δὲ τὸ ὄνομα Μαυροῖδης καὶ Μαυραϊδῆς ἢ Μαυρουδῆς, νομίζομεν ὅτι δὲν ἔχει τὴν προέλευσίν του ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸν ἐπώνυμον Μαῦρος (Ἀθ. Μπούτορα, τὰ νεοελληνικά κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐξηγησόμενα, ἐν Ἀθήναις 1912, σελ. 106), ὡς τὰ Μαυρῆς, Μαυρίκιος, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ προσηγορικὸν μαῦρος, τὸ εὐχρηστότατον πρὸς δήλωσιν τοῦ μέλανος χρώματος ὄνομα, ὅπερ συνετέθη μὲ τὸ ἀπαρεμφατικὸν ὑπόλειμμα ἰδεῖ(ν), λίαν εὐχρηστον μέχρι σήμερον παρὰ τῷ Γορτυνιακῷ λαῷ. Ὡς βαπτιστικὸν τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ συχνότατα καὶ εἰς πλείστα μέρη τῆς Ἑλλάδος, οἶον ἐν Γορτυνίᾳ, ἐν Μάννῃ, ἐν Κυνουρίᾳ, Σουφλίῳ, Αἴνῳ καὶ Ἀδριανουπόλει, ἐνθα καὶ μνημα νεομάστουρος Μαυρουδῆ, ἐπίσης ὡς ἐπώνυμον εἰς Φολέγανδρον, Λέρον, Κύθηρα, Κεφαλληνίαν, καὶ ὡς τοπωνύμιον εἰς Καλάβρυτα, Μάννην, Γορτυνίαν ἐκ τοῦ ἀνωτέρῳ Μαυραϊδῆ Πασᾶ, κλπ. (αἱ πληροφορίαι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν). Ἀπὸ ἀρσενικά Μαυρουδῆς ἀπαντᾷ ἐν Κυνουρίᾳ καὶ θηλυκὸν ἢ Μαυρουδῆ (βλ. Κ. Ζησόου, ἐν «Ἐπετηρίδι Παρνασοῦ», Ἔτ. ΣΤ' (1902), σελ. 242. Ἐν Γορτυνίᾳ ἡ κακῆ (=ἄσχημη) γυναῖκα εἰς τὸ ἰδεῖ(ν) ὀνομάζεται ἡ κακαῖδῃ καὶ ἀπὸ τὴν αἰτιατικὴν τὴν κακαῖδῃ > γκαγαῖδῃ.

3. Γ. Α. Σιαμίση, Μητροπολίται Λακεδαιμονίας κατὰ τὰ ἔτη 1674—1720, ἐνθ' ἄνωτ., φ. 56, σελ. 60.

4. Γ. Α. Σιαμίση, Εἰς τὸν κατάλογον μητροπολιτῶν Λακεδαιμονίας συμπληρωματικά, ἐν τοῖς «Σπαρτιατικοῖς Χρονικοῖς», Ἔτ. ΣΤ' (1942/43), φ. 71-72 (Ἰούν.—Ἰούλ. 1943), σελ. 150.

Ἄλλ' ὁ ἡμέτερος Γεννάδιος ἀναφέρεται, κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους, καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν χειρογράφῳ κώδικι τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἀναγράφεται Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, περιέχον καὶ ὀνόματα ἀρχιερέων πού ἤκμασαν μεταξύ τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, πολλάκις δὲ καὶ πλείονα τοῦ ἑνὸς ὀνόματα. Ἐν τῷ προκειμένῳ Τακτικῷ ὁ θρόνος τοῦ Λακεδαιμονίας σημειοῦται ὡς 41ος, ἀναφέρεται δὲ μητροπολίτης αὐτῆς Γεννάδιος, μεθ' ὃν Γρηγόριος¹. Περὶ τοῦ Γρηγορίου τούτου, οὔτε χρονολογία τις, οὔτε ἄλλη πληροφορία τοῦ συντάξαντος τὸ Τακτικὸν μᾶς ἐπιβάλλουν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀπαραιτήτως ὑπῆρξεν ὁ ἄσμεος τοῦ προηγουμένου Γενναδίου διάδοχος. Ὡς φαίνεται ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ προκειμένου κώδικος τὰ πλείονα εἰς διαφόρους ἐπαρχίας ὀνόματα ἀρχιερέων ἐσημειοῦντο ὡς ἄσμεοι ὑπῆρχον πληροφορίαί τινες περὶ νέας ἐκλογῆς, μεταθέσεως ἢ μεταβολῆς ἐν γένει. Εἶναι προφανές, ὅτι πλήρης ἐνημέρωσις τοῦ τοιοῦτου θρησκευτικοῦ μητρώου διὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν δὲν ἐλειτούργουν πρακτορεῖα καὶ δὲν ἐξεδίδοντο ἐφημερίδες, ἦτο ἔργον λίαν δυσχερές, ὁ δὲ κατάλογος μοιραίως θὰ περιεῖχε χάσματα. Ἐπὶ πλέον ἢ σύνταξις καὶ ἐνημέρωσις τοῦ προκειμένου Τακτικοῦ εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἔργον μιᾶς χειρός².

Κατὰ ταῦτα τὸ ὄνομα Γρηγόριος ἐσημειώθη, εἰς τὴν μερίδα τῆς Λακεδαιμονίας, πολλὰ ἔτη μετὰ τὴν καταγραφὴν τοῦ Γενναδίου ὑπὸ ἄλλης μεταγενεστέρης χειρός. Πράγματι δὲ ἱκανὰ ἔτη διέρρευσαν μεταξύ τῶν δύο τούτων μητροπολιτῶν Λακεδαίμονος, Γενναδίου καὶ Γρηγορίου. Διότι μητροπολίτης Γρηγόριος, ζήσας μετὰ τὸν Γεννάδιον, δὲν εἶναι ἄλλος γνωστός ἐν Λακεδαίμονι πρὸ τοῦ κατὰ τὸ 1777 ἀπαντῶντος Γρηγορίου, ὅστις μετὰ τινα ἔτη μετετέθη ἐπὶ τὴν μητρόπολιν Βιδύνης καὶ μετ' ὀλίγον τὴν Δέρκων. Ὅθεν πρὸς τὸν Γρηγόριον τοῦτον, ὅστις καὶ τέταρτος μεταξύ τῶν ὁμωνύμων του ἐν τῇ αὐτῇ μητροπόλει ἀριθμεῖται³, νομίζομεν ὅτι πρὸ-

1. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Τακτικὸν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ κατάλογος ἀρχιερέων ἀκμασάντων μεταξύ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος, ἐν τῷ «Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας», Τόμ. Γ' (1889/1891), σελ. 470, 41. Πρβλ. Α. Χ. Δουκάκη, Κατάλογος τῶν μητροπολιτῶν, ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας Λακεδαίμονος, ἐν τῷ «Ἱερῷ Συνδέσμῳ», Ἔτ. Η' (ΙΣΤ'), περίοδ. β', (15 Δεβρίου 1912), φ. 182, σελ. 12, 15ος.—Γ. Α. Σταμίρη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 59.

2. Ἡ γνώμη ὅτι ὁ κατάλογος περιεῖχε χάσματα, διότι ἕκαστος τῶν γραφέων τοῦ κώδικος προτροπάδην ἀσυνέχιστα ὀνόματα ἔγραφε δὲν εἶναι νέα. Μ. Ι. Γ' (σ δ ε ω ν), Ἐπισκοπικοὶ πίνακες, ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ», Ἔτ. ΑΒ' (1912), σελ. 271α, ἐνθα περαιτέρω καὶ διορθώσεις τινές.

3. Νίκου Α. Βέη, Ὁ μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Γρηγόριος Β', ἐν τοῖς «Σπαρτιατικοῖς Χρονικοῖς», Ἔτ. Ε' (1941/42), φ. 59—60 (Ἰούν.—Ἰούλ. 1942), σελ. 80. Ὁ πανεπιστημιακὸς ἡμῶν καθηγητὴς δὲν ταυτίζει ἐνταῦθα τὸν Γρηγόριον Δ' (τὸν μετέπειτα Δέρκων) πρὸς τὸν τοῦ προκειμένου Τακτικοῦ, ἀλλὰ καὶ δὲν

παι νὰ ταυτισθῆ ὁ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ Τακτικῷ μνημονευόμενος. Οὗτος, ὡς γνωστόν, ὡς μητροπολίτης Δέρκων, τὸν ὑπὲρ πίστεως καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισθεὶς, μάρτυς τῆς πατρίδος ἐγένετο¹.

Ὁ Γεννάδιος, ὡς μητροπολίτης Λακεδαιμονίας, πιστὸς καὶ εὐνοούμενος τῆς Ἐνετικῆς διοικήσεως κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1688 ἀναφέρεται ἐν ἐκθέσει τῶν τριῶν ἀπεσταλμένων εἰς Μορέαν, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1688—1691, Γρίττη, Μικιέλ καὶ Ρενιέρ, ὡς συνδίκων καταστικατόρων, ὅτι μετέβη εἰς Πάτρας μετὰ τοῦ μητροπολίτου Χριστιανουπόλεως Γερβασίου (;), διὰ ν' ἀναφέρουν ὅτι τὰ πρὸς τὴν Πολιτείαν χρῆσι τῶν ἐξεπλήρωσαν πιστῶς².

Κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε σημειωθέντα, ἔχομεν συνεχῆ καὶ βεβαιωμένην ἐκ πηγῶν ἀρχιερατείαν τοῦ Ἐνετοφίλου μητροπολίτου Γενναδίου ἐν Λακεδαίμονι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1681-1688. Ὅθεν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι, τὸ ἀμφιβόλως ἀναγινωσκόμενον ὄνομα ἀγνωστοῦ ἄλλοθεν μητροπολίτου Λακεδαιμονίας (πρώην) *Γεωργίου*, κατὰ τὸ ἔτος 1683 ἐν κώδικι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου³, πιθανῶς πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὸν ἡμέτερον Γεννάδιον.

ἀριθμεῖ ἄλλον τινὰ Γρηγόριον, μεταξὺ Γρηγορίου Γ' (1564) καὶ Γρηγορίου Δ' (1777—1791). Ἀντιθέτως, ὁ *Γ. Α. Σταμίσης*, ἐνθ' ἀνατ., σελ. 150 β, προτείνει τὴν μετονομασίαν τοῦ Γρηγορίου Γ' εἰς Δ', ἵνα τὴν θέσιν ταύτην ὡς Γρηγόριος Γ' καταλάβῃ ὁ μετὰ τοῦ Γενναδίου ἀναγεγραμμένος Γρηγόριος ἐν τῷ εἰρημένῳ Τακτικῷ. Ἄλλ' εἶναι προφανὴς ἡ σύγχυσις. Ἐὰν ὁ τοῦ Τακτικῷ δὲν ἐταυτίζετο πρὸς τὸν μετέπειτα Δέρκων, θὰ ἔπρεπε ν' ἀριθμηθῆ Δ', ὁ δὲ Δέρκων Ε'.

1. *Στεφ. Ν. Θωμοπούλου*, Ὁ μέγας Δέρκων Γρηγόριος (1801—1821), ἐν τῷ «Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας», Τόμ. Α' (νέα σειρά—1928), σελ. 52—100, ἐνθα καὶ ἀρχαιότερα βιβλιογραφία.

2. *Σπ. Π. Λάμπρον*, Ἐρευναι περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Βενετοκρατίας, ἐν τῷ «Νέφ Ἑλληνομνήμων», Τόμ. Κ' (1926), σελ. 62. Ὡς πρὸς τὸν μητροπολίτην Χριστιανουπόλεως Γερβασίον, πρόκειται μᾶλλον περὶ παραναγνώσεως, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Γρηγορίου. Εἶναι δὲ οὗτος ὁ κατ' ἐντολὴν τῶν Ἐνετῶν κατὰ τὸ ἔτος 1689 ἐνεργήσας τὴν ἀπογραφὴν τῆς ἐπαρχίας Φαναρίου. Βλ. *Σπ. Π. Λάμπρον*, ἐν τῷ «Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἐταιρείας», Τόμ. Β' (1885/88), σελ. 699, ἀλλὰ καὶ ὁ μετασχὼν τῆς συνόδου τῶν τριῶν μητροπολιτῶν Πελοποννήσου, πρὸς ἐκλογὴν μητροπολίτου Λακεδαιμονίας, ὅτε προβληθεὶς ὡς ὑποψήφιός ὁ Νικόδημος Βαβατενῆς ἀπερρίφθη, ὡς θὰ ἴδωμεν *N. A. B e e s. Nikodemus Babatenis aus Le badeia Weiland Bischof von Helos*, ἐν τοῖς «Byzantinische Neugriechische Jahrbücher», Τόμ. ΙΓ' (1937), σελ. 72.

3. Τὸ χάριτον τεύχος περιέχει «Λογικῆς ἀπανθίσματα καὶ προοίμιον τοῦ Κορυθαλλέως» ἐν τέλει τοῦ κειμένου ἢ σημειώσεις: ἀχρῆ: κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον. Ἐξεδόθη ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ πρῶην Λακεδαιμονίας Γεώργιος (;). Βλ. Ἀθ. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, Τόμ. Δ', ἐν Πετροπόλει 1899, σελ. 94. Πρβλ. *Δημ. Χ. Δουκάκη*, Κατάλογος τῶν μητροπολιτῶν, ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας Λακεδαίμονος, ἐν τῷ «Ἱερῷ Συνδέσμῳ», Ἔτ. Η' (ΙΣΤ'), περίοδ. β', φ. 181, 15 Νεβρίου 1912, σελ. 12, ἐνθα ὁ Γεώργιος συγγέεται πρὸς τὸν Θεοδώρητον. Πρβλ. καὶ *N. A. B e e n*, ἐνθ' ἀνατ., σελ. 72—73

Ἐσαύτως ἄγνωστος ἡμῖν ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν τυγχάνει ὁ μνημονευόμενος μητροπολίτης Λακεδαιμονίας *Γεδεών*, ὅστις θεωρεῖται ὅτι ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἀποσταλέντων πρὸς τὸν Φρ. Μοροζίνην ὑπὸ τοῦ Δερβίς-Πασᾶ τὴν 16 Αὐγούστου 1687, πρὸς διεξαγωγὴν διαπραγματεύσεων διὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Μυστρᾶ¹. Ἡ ἀποστολὴ αὕτη, ἀριόζουσα μᾶλλον εἰς τὸν Γεννάδιον, ὅστις ἐπὶ πλέον διετέλει μητροπολίτης Λακεδαιμονίας, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, νομίζομεν ὅτι πρὸς τὴν πολιτείαν ἐκείνου δεόν νὰ προσγοραφῇ.

Ὁ Γεννάδιος ἕως παρέμεινεν ἐπὶ τινα εἰσέτι ἔτη, προϊστάμενος τῶν ἐν τῇ μητροπόλει Λακεδαιμονίας ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, δὲν γνωρίζομεν ὅμως μέχρι πότε ἀκριβῶς, διότι ἤδη πρὸ τοῦ ἔτους 1697, ὡς φαίνεται, ἡ μητρόπολις Λακεδαιμονίας χηρεύει, ὑποψήφιος δὲ πρὸ κατάληψιν τῆς ἔδρας προβάλλεται ὁ ἀποτυχὼν μὲν εἰς τὴν προκειμένην ἐκλογὴν, γενόμενος ὅμως μετὰ ταῦτα Ἐπίσκοπος Ἐλους, *Νικόδημος ὁ Βαβατενῆς*, τοῦ ὁποίου ἔχομεν τὴν *ὁμολογίαν* περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, συνταχθεῖσαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1697-1700. Ὁ Νικόδημος οὗτος ὑπῆρξε τύπος κοσμοπολίτου κληρικοῦ, ὅστις, ἐκ Λεβαδείας προερχόμενος, μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ διακόνου εὐρέθη εἰς Βενετίαν, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1686—1689, ἐργαζόμενος ὡς διορθωτῆς παρὰ τῷ τυπογραφῷ Ν. Σάρρου. Ἐντεῦθεν διετέλεσε διδάσκαλος ἐν Ἀθήναις (1691) καὶ Πάτραις (1694), μεθ' ὃ ἐξοστρακισθεὶς εὐρέθη καὶ πάλιν εἰς Βενετίαν, ὅπου ἐπεμελήθη τὴν ἔκδοσιν βιβλίων ἀπὸ τὸ αὐτὸ τυπογραφεῖον². Ἀκολούθως ἐπανῆλθεν εἰς Πελοπόννησον, πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἐνθα ἔτυχε τῆς προστασίας τῶν κρατούντων Ἐνετῶν, δι' ἧς τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1700 ἐξελέγη Ἐπίσκοπος Ἐλους, τῆς ἐκλογῆς γενομένης ἐντὸς τοῦ ἐνδόξου ναοῦ τοῦ Ἐλκομένου τῆς Μονεμβασίας, ὅφ' ἦν ἐτέλει ἡ Ἐπισκοπὴ Ἐλους³.

Ἡ περίφημος ὁμολογία τοῦ Νικοδήμου Βαβατενῆ εἶχε καταγραφῇ εἰς τὸ φ. 118β' τοῦ ὑπ' ἀριθ. 291 χειρογράφου κώδικος τῆς μονῆς Μ. Σπη-

καὶ Γ. Α. *Σταμίρη*, «Σπαρτιατικὰ Χρονικά», "Ἐτ. Ε'", φ. 53—55 (Δ/βριος 1941—Ἰανουάρ. 1942), σελ. 44 β καὶ δὴ ἄποσημ. 17.

1. Ales. Locatelli, Racconto storico della Veneta Guerra in Levante, Colonia 1691, σελ. 347.—Σπ. *Λεβιάζη*, Ὁ πατριφικὸς καὶ ὁ Λοκατέλλης περὶ Μυστρᾶ, ἐν τῷ «Σπαρτιατικῷ Ἡμερολόγιῳ», "Ἐτ. Θ'" (1908), σελ. 27.—Δ. Χ. *Δουκάκη*, ἐνθ' ἄνωτ., φ. 182, 1 Δεβρίου 1912, σελ.—Π. Γ. *Ζερλέντη*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 27—28.—Ν. Α. Βees, ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 72.—Γ. Α. *Σταμίρη*, ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 44β.

2. Ἐνδιαφέρον μελέτημα μετὰ πλήρους βιογραφίας εἰς τὸν Νικόδημον ἔχει ἀφιερωθῆ ὑπὸ τοῦ Ν. Α. Βees (Βέη), Nikodemos Babatenis aus Lebadeia Weilant Bischof von Helos, ἐν τοῖς τοῦ αὐτοῦ, «Byzantinisch—Neugriechische Jahrbücher», Τόμ. ΙΓ' (1936/37), σελ. 67 κέξ. Κατὰ τὸν Ν. Α. Βέην (αὐτόθι, σελ. 73), ὁ Νικόδημος προσβλήθη ὑποψήφιος εἰς διαδοχὴν μητροπολίτου Γ'εδεών, ἡμετέρας Λακεδαιμονίας κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος.

3. Ν. Α. Βέη, Ἐκφρασις κώδικος Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 189 κέξ.—Περὶ βλ. ἄνωτέρω, σελ. 12.

λαίου¹, πυρποληθείσης πρό τινων ἐτῶν, ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου Νίκου Α. Βέη². Ὁ Νικόδημος, διὰ τὴν γνῶσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἐθεωρεῖτο κατάλληλος διὰ τὴν μητροπόλιν Λακεδαιμονίας καὶ ἔτι ἀνωτέραν, ἀσαφὲς δὲ παραμένει διατὶ ἀπέτυχεν εἰς τὴν ἐκλογὴν. Ἴδωμεν τὴν ὁμολογίαν :

Περὶ τῆς τοῦ Νικοδήμου Βαβατενοῦς ὁμολογίας τῆς Ἁγίας Τριάδος. Προτραπέντες ἡμεῖς οἱ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἀρχιερεῖς, ὅτε πανιερώτατος μητροπολίτης Κορίνθου, ὁ πανιερώτατος μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν καὶ ἡ ταπεινότης ἡμῶν—ὑπὸ τοῦ ἐξοχωτάτου καπητᾶν ζενεράλε, κελύσει τοῦ ἐκλαμπροτάτου σενάτου—ὅπως ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ μητροπόλει Λακεδαιμονίας συναχθέντες κάκει ἐκλογὴν ποιήσαντες τὸν ψηφισθέντα καὶ ἐκλεχθέντα ὑφ' ἡμῶν ἀρχιερέα ταύτης τῆς μητροπόλεως καταστήσωμεν. Ὅθεν παρεγενόμεθα, πολλοὶ δὲ ἦσαν τῶν θελόντων ψηφισθῆναι, σὺν τούτοις ἤγουν καὶ ὁ ἐν ἱερεῦσι Νικόδημος ὁ Βαβατενῆς. Ὅθεν ἐρωτώμενος, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ παρήχθη, ἀπεκρίνετο ὅπως καὶ ἡμεῖς· ἔφην ἐγὼ ἡμεῖς κελύσει ἐξουσίας παρεγενόμεθα· αὐτὸς ἀπελογήσατο, οἶδα κἀγώ. Τούτων οὕτως εἰρημένων, ἤρξατο παρῶρησιάζεσθαι τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, φάσκων οὕτως· ἤξεύρω ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς δηλοῖ τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, ὁ δὲ ἱερεὺς τὸν υἱὸν καὶ λόγον, ὁ δὲ διάκονος τὸ πανάγιον Πνεῦμα. Ταῦτα ἡμεῖς ἀκούσαντες καὶ νομίσαντες ἀλλόκοτα φρονεῖν καὶ ἀλλότρια τῆς εὐσεβοῦς ἡμῶν πίστεως, τῆς μὲν ἐκλογῆς ἀπερρίφθη, ἀλλὰ καὶ κατακέκριται παρ' ἡμῶν³.

Ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω ἀναδημοσιευομένην ὁμολογίαν διδασκόμεθα ὅτι, χηρεύσαντος τοῦ μητροπολιτικοῦ Θρόνου τῆς Λακεδαιμονίας ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκουμενικὸς πατριάρχης δὲν διετήρησε τὴν ἀνήκουσαν εἰς αὐτὸν ἐξουσίαν τῆς ἐκλογῆς καὶ τοποθετήσεως ἐν Μυστρᾷ νέου μητροπολίτου, κατὰ τὰ κεκανονισμένα, ἀλλ' ἡ Ἐνετικὴ διοίκησις ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ὁμοίους μητροπολίτας Κορίνθου Γρηγόριον Νοταρᾶν, Παλ. Πατρῶν Ἀρσένιον καὶ Χριστιανουπόλεως Γρηγόριον⁴, ἵνα συνερχόμενοι τοπικῶς προβοῦν

1. N. A. Böh, Mitteilungen und Notizen des Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit, ἐν τῇ «Byzantinische Zeitschrift», Τόμ. XV (1906), σελ. 469. Τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν λόγῳ μονῆς ὁ πανεπιστημιακὸς ἡμῶν διδάσκαλος ἐξέδωκεν ἤδη τὸν Α' τόμον : N. A. B e e s, Verzeichnis der griechischen Handschriften des Peloponnesischen Klosters Mega Spilaeon. Κατάλογος τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Πελοποννήσῳ μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου. Τόμ. Α' ἐν Λειψίᾳ καὶ Ἀθήναις 1915.

2. K i k o s A. B e e s, Nikodemos Bacatenis aus Lebadeia Weiland Bischof von Helos, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 70—71.

3. Προχειρότερον βλ. ἀναδημοσίευσιν τῆς περιφήμου ταύτης ὁμολογίας ὑπὸ Γ. Α. Σταμίση, Μητροπολίται Λακεδαιμονίας κατὰ τὰ ἔτη 1674—1720, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 44—45.

4. N. A. B e e s, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 71.

εἰς τὴν ἐκλογὴν νέου μητροπολίτου. Ἄν ὁ ὑποψήφιος Νικοδήμος συνωδευέτο καὶ μὲ τὰς συστάσεις τοῦ καπετὰν Τζενεράλε ἢ ὄχι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν. Ἄν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐξεδηλώθη τὸ Ἐνετικὸν ἐνδιαφέρον, ὡς συνέβη βραδύτερον κατὰ τὴν ἐκλογὴν του ὡς Ἐπισκόπου Ἐλους, ἡ ἀκολουθήσασα ἀπόρριψίς του ὑπὸ τῶν τριῶν μητροπολιτῶν δυσκόλως δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ, διότι μία ἀπειθεία πρὸς τὸν κατακτητὴν, πλὴν τοῦ ὅτι θ' ἀπετέλει γενναίαν προᾶξιν ἐθνικῆς ὑπερηφανείας, θὰ συνεπήγετο ἴσως ἀναλόγους κυρώσεις. Τὸ πιθανώτερον ἐπομένως εἶναι ὅτι οἱ Ἐνετοί, ἀξιώσαντες τὴν ἐκλογὴν μητροπολίτου Λακεδαιμονίας ἀπὸ τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ τρεῖς ἀρχιερεῖς, κατὰ παράβασιν τῶν κεκανονισμένων, τὴν ὑπὲρ τοῦ Νικοδήμου προτίμησιν των δὲν ἐξεδήλωσαν ἐντόνως καὶ ἐπιμόνως.

Ἄλλὰ ἀδηλον παραμένει ἂν, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Νικοδήμου, ἐπληρώθη ἡ ἔδρα τῆς Λακεδαιμονίας, διὰ τίνος καὶ πότε. Κατὰ τὸ ἔτος 1704 φέρεται χρηματίζων μητροπολίτης Λακεδαιμονίας ὁ ἄλλοθεν ἄγνωστος¹ Σωφρόνιος, ὃν συναντῶμεν ἐν Ἐνετικῷ ἐγγράφῳ τοῦ παρὰ τῇ Δημοσίᾳ Βιβλιοθήκῃ τῆς Σχολῆς Δημητσάνης Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Γορτυνίας μνημονευόμενον εἰς τι διάταγμα Ἀντωνίου Νάννι, σχετιζόμενον μὲ τοὺς Ἱερεῖς τῆς Στεμάρχειας (;) καὶ τὸν ἱερέα Καλλίνικον τοῦ μοναστηρίου Κυριάλης (;)². Ἄν καὶ τὰς πληροφορίας παρέχομεν μετὰ πάσης ἐπιφυλάξεως, ἐν τούτοις ὑποπεύομεν ὅτι ἴσως ὁ Σωφρόνιος οὗτος, ὁ ἐν Ἐνετικῷ ἐγγράφῳ μνημονευόμενος, ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν στενὴν συνεργασίαν του μετὰ τῶν κατακτητῶν, ἐπεβλήθη ὑπ' αὐτῶν, ὑπῆρξε πιστὸν των ὄργανον καὶ δὲν μνημονεύεται εἰς ἄλλας πηγὰς, ἀκριβῶς διότι καὶ ἀνωμάλως ἐπέβη τοῦ ἐνδόξου θρόνου τῆς μητροπόλεως Λακεδαιμονίας καὶ ἴσως ἐπὶ μικρὸν χρόνον διετηρήθη ἐν αὐτῷ. Ἐκ τῆς μελέτης τυχὸν περιωθέντων Ἐνετικῶν ἐγγράφων τῆς περιόδου ταύτης, πιθανῶς εἰς τὸ μέλλον νὰ προκύψουν νεώτερα στοιχεῖα, σχετιζόμενα πρὸς τὸν Σωφρόνιον τοῦτον.

Πρὸ τοῦ ἔτους 1711 καὶ πιθανῶς περὶ τὸ 1706 καὶ ἐντεῦθεν, μητροπολίτης Λακεδαιμονίας ἀπαντᾷ Κυπριανός, τέκνον τῆς τιμιωτάτης χώρας Χρυσάφης τῆς Λακωνίας, ἥτις τυγχάνει ἀρκούντως καὶ εὐρέως γνωστὴ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ τῆς Λακεδαίμονος ἱστορίᾳ, κατέχουσα ἀξιοζήλον ἐν αὐτῇ θέσιν, καὶ ἥτις ἄλλως καλεῖται, κατ' οὐδέτερον γένος, τὰ

1. Ὑπὸ τοῦ Δ. Χ. Δουκάκη, ἐνθ' ἀνωτ., φ. 181 (15 Νεβρίου 1912), σελ. 18, ἀναγράφεται ἀχρονολογητῶς Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Σωφρόνιος, ὑπογεγραμμένος εἰς πατριαρχικὴν προᾶξιν περὶ διαφορῶν μεταξὺ μητροπόλεων Φιλίππουπόλεως καὶ Κυζίκου. Πρόκειται ὁμοίως περὶ μητροπολίτου Μονεμβασίας Σωφρονίου (1815). Miklosich—Müller, Acta et diplomata Graeca medii aevi sacra et profana, Vindobonae 1860, Τόμ. Α', σελ. 5.

2. Ἐγγράφον δυσξέμβλητον καὶ ἐφθαρμένον ἐν Φακέλλῳ Β, 63 τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀρχείου.

Χρῦσαφα¹. Κατὰ τινὰ σωζομένην ἐπιγραφὴν, γεγλυμμένην ἐπὶ τοῦ τέμπλου τῆς κατὰ τὸν δῆμον Οἰνοῦντος διαλελυμένης ἤδη Λακωνικῆς μονῆς τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων, ὁ Κυπριανὸς οὗτος κατὰ τὸ 1711, συντρέχοντας τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Ἰωακείμ Διμιλέως καὶ ἐτέρου ἱερομονάχου Παρθενίου Πρόκου, κατέβαλε τὰς δαπάνας τῆς κατασκευῆς καὶ διακοσμήσεως τοῦ ἐν λόγῳ τέμπλου².

Ἐξ ἄλλου ἐν φ. 69 β τοῦ ὑπ' ἀριθ. 58(22) χειρογράφου χαρτίνου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος κώδικος τῆς μονῆς Ἀγίων Τεσσαράκοντα, ἀποκειμένου ἤδη μετὰ παντός τοῦ ἀρχιεῖου τῆς μονῆς παρὰ τῷ ἐν Σπάρτῃ τοπικῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ, ἀναγινώσκεται ἡ ἀκόλουθος σημείωσις:

† 17//6 εἰοῦναρίου. 12 ὦ ποῦ. ἐγίνικα
παπα: ζωμηστρα. ἀπο τ(όν) φευρο///// ἐπητροπηκος....
τοῦ πανει. εροτάτου: μητρο'. πωλητου: κοι
πριάνου. οιμόν κ(αι) δεσπῶτου.....³

Τὴν ἑλλειπῆ χρονολογίαν τοῦ προκειμένου σημειώματος, ἥτις ἐξελήφθη οὐχὶ ἀδικαιολογητῶς ὡς 1716⁴, οὐδὲν ἐμποδίζει νὰ δεχθῶμεν καὶ ὡς 1706, διότι ἤδη πρὸ τοῦ τελευταίου τούτου ἔτους ἡ μητρόπολις Λακεδαιμονίας χηρεύει καὶ ὁ τὸ πρῶτον μνημονευόμενος μητροπολίτης αὐτῆς Κυπριανὸς κατὰ τὸ ἔτος 1711, ὡς εἶδομεν, πολὺ πιθανὸν νὰ ἐγένετο τοιοῦτος περὶ τὸ ἔτος 1706. Θὰ ἐνδιέφερα ἐμὸς νὰ ἐγνωρίζομεν, ἂν ὁ Κυπριανὸς ἐγκατέστη ἐν Μυστρᾷ διὰ τῆς συνήθους πατριαρχικῆς ἐκλογῆς, ἢ δι' ἐπεμβάσεως τῆς Ἑνετικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Κυπριανοῦ ἐξικνεῖται καὶ πέραν τοῦ φθινοπώρου τοῦ ἔτους 1715, διότι τῇ 29 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους τούτου ἀναγράφεται ἐν κπιτορικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ κατὰ τὴν Γορτυνιακὴν Στεμνίτσαν ὄραίου τοιχογραφημένου ναοῦ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ὡς κυριάρχης

1. Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, Συμβολαί, περὶ τὸν Λακεδαιμονίας Κυπριανόν, ἐν τοῖς «Σπαρτιατικοῖς Χρονικοῖς», Ἔτ. Ε' (1941/42), φ. 50—51 (Σβριος—Ὀκτώβρ. 1941), σελ. 28. Πρβλ. Γ. Α. Σταμίρη—Τ. Α. Γριτσόπουλον, Αὐτόθι, σελ. 149.

2. Ε. Ι. Δράκον, Μοναὶ Ἑλληνικαί, Λακεδαιμονιακαί, ἐν τῷ «Ἱερῷ Συνδέσμῳ», Ἔτ. Η' (1902), σελ. 62α, σημ. 1, ἐνθα χρονολογία σημειοῦται ἐσφαλμένως 1708.—Φαίδωνος Κουκουλέ, Αἱ ἐν τῷ πρῶν δήμῳ Οἰνοῦντος μοναί, ἐν τῷ «Μαλεβῷ», Ἔτ. Δ' (1924), φ. 40 (Αὔγ. 1924), σελ. 288. Πρβλ. Γ. Α. Σταμίρη, Εἰς τὸν κατάλογον μητροπολιτῶν Λακεδαιμονίας συμπληρωματικά, ἐν τοῖς «Σπαρτιατικοῖς Χρονικοῖς», Ἔτ. ΣΤ' (1943), φ. 71—72 (Ἰούν.—Ἰούλ. 1943), σελ. 149.

3. Ν. Α. Βέη, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Θεράπναις μονῆς τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα, ἐν τῇ «Ἐπετηρίδι Παρνασσού», Τόμ. Η' (1904), σελ. 133 (ἰδιαίτερος ἀνατύπου σελ. 41). Ἐντεῦθεν βλ. Σπ. Π. Λάμπρου, Ἐνθυμήσεων, ἥτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη, ἐν τῷ «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι», Τόμ. Ζ' (1910), σελ. 230, ἀριθ. 435. Πρβλ. καὶ Γ. Α. Σταμίρη, Λακεδαιμονίας Κυπριανός, ἐν τοῖς «Σπαρτιατικοῖς Χρονικοῖς», Ἔτ. Ε' (1941/42), φ. 49 (Αὔγ. 1941), σ. 6.

4. Γ. Α. Σταμίρη, Λακεδαιμονίας Κυπριανός, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 6β, ἐνθα ἀποκαθίσταται ἡ παρὰ Λάμπρου (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 235) χρονολογία 176...

μητροπολίτης τῆς χώρας¹, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ νῆς, εἰς ἣν ὑπήγετο ἡ Στεμνίτσα, ἐξηκολούθει κατὰ τοὺς χρόνους οὕσα συνηνωμένη μετὰ τῆς μητροπόλεως Λακεδαιμονίας. Ἡ ἐπιγραφὴ τῶν Ἑρῶν Ἱεραρχῶν Στεμνίτσης διμλεῖ περὶ ἀνεγέρσεως καὶ ἀνιστορήσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Κρητῶς ζωγράφου Πέτρου Παιδιώτου, ὅστις δὲν εἶναι ἄγνωστος ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην².

Τὸν Κυπριανὸν σημειοῖ καὶ ὁ ἐθνομάρτυς Ἀνανίας ἐν τῷ γνωστῷ καταλόγῳ αὐτοῦ, ὡς 7ον μετὰ τὸν Γεννάδιον³, ἐντεῦθεν δὲ ἀναφέρουν ἀπλῶς αὐτὸν οἱ Ζησίου⁴, Δούκας⁵ καὶ Γαλανόπουλος⁶, οὐχὶ ὁμοῦ παραδόξως ὁ Δουκάκης⁷. Ὁ Κυπριανὸς εἶναι ὁ τελευταῖος μητροπολίτης τῆς ἐξεταζομένης περιόδου, δὲν φαίνεται δὲ ἔχων σχέσιν τινὰ πρὸς τὸν ἐν τῷ κώδικι τῆς μονῆς Παναγίας τῆς Αἰμυαλοῦς, κατὰ τὸ ἔτος 1675, ἀναγεγραμμένον ἀνευ τίτλου θεοφιλέστατον ἀρχιερεῖα Κυπριανόν⁸, πρὸς ὃν χρονολογικῶς συμπίπτει ὁ Πολυφέγγους Κυπριανός⁹.

1. Γ. Α. Σταμίρη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 5. Πρβλ. Τάσσου Ἀθ. Γρηγορίου, Συμβολαὶ περὶ τὸν Λακεδαιμονίας Κυπριανόν, αὐτόθι φ. 50—51 (Σβριος—Ὀκτώβρ. 1941), σελ. 23.

2. Αὐτόθι, σελ. 23, 149.—Περὶ τῶν τοιχογράφων Μόσχων, Κουλιδάδων καὶ Παιδιωτῶν παρασκευάζομεν ἴδιον μελέτημα.

3. J. Buchon, Recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies, Τόμ. Α', Paris 1845, σελ. LXXX. Πρβλ. Μετ. Γαλανοπούλου, Ἐκκλησιαστικαὶ σελίδες Λακωνίας, ἐν Ἀθήναις 1939, σελ. 159.

4. Κ. Ζησίου, Ἐπιγραφαὶ Μυστρᾶ, ἐν τῇ «Ἀθηνᾶ», Τόμ. V' (1891), σελ. 446. Τοῦ αὐτοῦ, Σύμμικτα, Πελοποννήσου χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ, Ἀθήνησι 1892, σελ.

5. Π. Χ. Δούκα, Ἡ Σπάρτη διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, ἐν Νέφ Ὑόρκῳ 1922, σελ. 580.

6. Μετ. Γαλανοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 154.

7. Ἐνθ' ἄνωτ., φ. 182 (1 Δεβρίου 1912), σελ. 13.

8. Τάσσου Ἀθ. Γρηγορίου, Ἡ παρὰ τὴν Δημητσάναν μονὴ Παναγίας τῆς Αἰμυαλοῦς, ἐν Ἀθήναις 1947, σελ. 20. Πρβλ. «Σπαρτιατικὰ Χρονικά», φ. 71—72 (Ἰούν.—Ἰούλ. 1943), σελ. 150.

9. Ν. Α. Βέη, Verzeichnis der griechischen Handschriften des Peloponnesischen Klosters Mega Spilaeon. Κατάλογος τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων κωδικῶν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, Τόμ. Α' ἐν Λειψίᾳ καὶ Ἀθήναις 1915, σελ. 53.